

שיעור מס' 1

מה גרם לשינוי במפה המדינית באירופה? נלמד על התופעות והתהליכים שהובילו/גרמו לשינוי במפה המדינית של אירופה.

לחלק לתלמידים את המפות. במקביל אפשר להקרין על המסך.

אירופה אחרי קונגרס וינה 1815

מפת אירופה לאחר מלחמת העולם הראשונה

חלק א'

מה גרם לשינוי במפה המדינית באירופה? נלמד על התופעות והתהליכים שהובילו/גרמו לשינוי במפה המדינית של אירופה.

לרשום על הלוח -

ניתוח - מפה מס' 1 – מה רואים במפה?

במאה ה-19 ישנן ארבע אימפריות חזקות באירופה –

1. הקיסרות הרוסית.
2. הקיסרות האוסטרו-הונגרית.
3. האימפריה העותמנית.
4. ממלכת פרוסיה.

האימפריות שולטות על שטחים רחבים באירופה.

מבקשים מהתלמידים – לציין במרקר את האימפריות על גבי המפה.

ניתוח – מפה מס' 2 – מפה רואים במפה?

1. אין אימפריות – האימפריות התמוטטו. (הקיסרות הרוסית, האימפריה העותמנית והקיסרות האוסטרו-הונגרית).
2. איחוד בין מדינות – יוון, איטליה, גרמניה ועוד.
3. קמו מדינות חדשות באירופה – המדינות השיגו עצמאות.
4. במאה ה-20 אירופה מחולקת למדינות רבות עם גבולות ביניהן.

מבקשים מהתלמידים – לציין במרקר את המדינות החדשות: יוון, איטליה וגרמניה.

חלק ב'

שאלות לתלמידים: התלמיד ישערו, לבסוף נרשום את התשובה על הלוח.

- איך תושבי אירופה השיגו את השינוי? (תשובה – מאבק באימפריות)
- מה בעצם השתנה? - (תשובה - שינויים חברתיים ותרבותיים)
- איך המדינות קיבלו עצמאות? (תשובה – מאבק לעצמאות).
- מי הוביל את השינוי? (מנהיגים).

שאלות לתלמידים – התלמיד ישערו, לבסוף נרשום את התשובה על הלוח.

- איך השפיע השינוי על האנשים/התושבים באירופה במאה ה-19?
- איך זה להרגיש חופשי ולא תחת שלטון האימפריות? איך זה להרגיש שהארץ שלך השיגה עצמאות?

תשובת המורה -השגת העצמאות יצרה מוקדי זהות חדשים לבני האדם – מדינה, סמל, דגל.

בקרב האנשים המדינה חיזקה את רגש ההשתייכות לקבוצה, למדינה.

שיעורים מס' 2-3-4

מה היו התהליכים והתופעות שגרמו לרצון של האנשים בלאומיות/עצמאות באירופה במאה ה-19? איך הבינו שרוצים שינוי? שהגיע הזמן לשינוי?

הגורמים לצמיחת הלאומיות-

מוקדי הלימוד: (ספר הלימוד "לאומיות במבחן" עמ' 12-13, 16-19, 24-25)

1. **השפעת רעיונות ההשכלה** – העקרונות המרכזיים של תנועת ההשכלה היוו את הבסיס שעליו נשענו השינויים (השינויים במקור הידע, שימוש ביקורתי בידע, ההכרה שכל בני האדם שווים בזכויות היסוד לחיים, לחירות ולקניין, ההכרה בעיקרון ריבונות העם והאמונה ב"קידמה").
2. **השפעת תופעת החילון** – תופעת החילון הלכה והתרחבה בקרב בני האדם. (הבהרת מושג החילון – שבירת הבלעדיות של הדת ומוסדותיה בחיי הפרט והחברה ולא בהכרח נטישה של האומנה).
3. **השפעת התנועה הרומנטית** על התפתחות התנועות הלאומיות במאה ה-19. (חשיבות הרגש והדמיון, שיבה אל העבר והעצמתו, חיפוש אחר סימנים ייחודיים של קבוצות בני אדם, העצמה של התרבות העממית: אגדות עם ופולקלור).
4. **השפעת אירועים פוליטיים** בשלהי המאה ה-18 וראשית המאה ה-19 על התפתחותן של תנועות לאומיות באירופה במאה ה-19. (המהפכה האמריקאית, המהפכה הצרפתית ותקופת שלטונו של נפוליאון). כדאי להתמקד במהפכה צרפתית וכיבושי נפוליאון.
5. **השפעת תהליכי התיעוש והעירור** על אנשים שנדחקו לעולם חדש ומנוכר (במה הלאומיות היוותה מענה למציאות החדשה שנוצרה?).
6. **השפעת תהליכי המודרניזציה - תמורות בתחבורה, בתקשורת, בחינוך ובתרבות** על אורח החיים והחשיבה של בני האדם. במה תמורות אלו סייעו להפצת הלאומיות.

אין להתעכב על דרך התהוותו של כל אחד מהגורמים, יש להתמקד בהסבר מה תרומתו של כל אחד מהגורמים לגיבוש תופעת הלאומיות ולצמיחתן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19.

אגף שח"ר וכיתת החנ"מ – מומלץ ללמד ארבעה גורמים:

השכלה, השפעת אירועים פוליטיים, השפעת תהליכי התיעוש והעירור, השפעת תהליכי המודרניזציה.

1. השפעת רעיונות תנועת ההשכלה:

ההשכלה העמידה את תבונתו וחירותו של האדם במרכז, והדגישה שכל בני האדם נולדו שווים ובעלי זכויות טבעיות שאינן תלויות בשלטון. כל אדם חופשי ועצמאי להחליט על גורלו ואמונותיו. המשכילים דרשו מהאדם לא להיכנע לסמכות השליט ולמסד הדתי, אלא לפעול בכל עניין על פי השכל וההיגיון. המשכילים הטילו ביקורת על המשטר החברתי והפוליטי הקיים באירופה של המאה ה-19, והציעו דרכים לתיקונו כגון: הפרדת רשויות, הדגשת ריבונות העם (הוא מחליט מי ישלוט), צמצום סמכות הכנסייה ומהלכים (חילון).

על פי התפיסה הליברלית של המשכילים, כל עם זכאי לחרות פוליטית ולמימוש זכות ההגדרה העצמית (מדינה), לשאוף לחברה צודקת ולמדינה שתבטא את אחדות האומה ורצונה. הקריאה לצמצום סמכות הכנסייה הביאה להחלשת השפעתה של הדת. במקומה באה הלאומיות כאידיאולוגיה חילונית.

2. השפעת תופעת החילון:

למוסד הכנסייה באירופה הייתה בשורה אחת: נוצרי טוב הוא זה שמאמין בעיקרי האמונה הנוצרית ונשמע להוראות הכנסייה. מוסד הכנסייה התייחס אל המאמינים ככלל ללא חלוקה לעמים מסוימים. הכמרים אסרו על השמעת דעות הנוגדות את הסמכות הדתית, דבר שמנע את חופש הביטוי.

במאה ה-19, החל תהליך רחב של חילון בחברה האירופאית. מדענים הוכיחו באופן מדעי כיצד מתנהל העולם וסותרו את האמונה הדתית, והוגי הדעות של תנועת ההשכלה דרשו לפעול לפי השכל וההיגיון. בכך הם תרמו רבות להתפשטות החילוניות. כלומר: ככל שגדל הידע הנרכש, כך איבד מוסד הכנסייה בהדרגה את השפעתו והוצג כמי שמעודד אמונות הנוגדות את השכל הישר. במקביל התפשטה החילוניות ונתפסה כמייצגת את המדע והמחשבה הרציונאלית.

3. השפעת התנועה הרומנטית:

התנועה הרומנטית נולדה כניגוד לתנועת ההשכלה. תנועה זו הדגישה את הרגש והלב על חשבון ההיגיון. זאת בניגוד לתנועת ההשכלה שראתה בתבונה את הגורם היסודי והחשוב ביותר בהתנהגות האנושית. הרומנטיקנים טיפחו את הקשר של בני האדם עם העבר של הלאום, בייחוד לימי קדם שבהם חי האדם בהרמוניה עם הטבע, זאת באמצעות אגדות עם, מיתוסים (עלילות גבורה), שירה ופולקלור, כמו גם הדגשת ימי גדולת עמיהם בעת העתיקה ואת עברם המפואר. הם הדגישו את ההבדלים בינם לבין עמים אחרים. כך הם הרגישו גאווה ותחושת שייכות.

4. השפעת אירועים פוליטיים:

רעיונות המהפכה הצרפתית:

חרות, שוויון ואחווה- הפכו גורם לאחדות ולגיבוש הזהות הלאומית המשותפת של העם הצרפתי. הוכרה זכותם של כל התושבים להיות אזרחים שווים, כבני הלאום הצרפתי ולהשתתף בהכרעות פוליטיות. פורסמה "הצהרת זכויות האדם והאזרח". נציגי העם נטלו את הריבונות מהמלך. העם = הריבון. המהפכה שינתה את המשטר החברתי והפוליטי בצרפת, ונבנו מוסדות שלטון שנבחרו על ידי העם – ושאו את כוחם ממנו על פי עקרון הפרדת הרשויות. המהפכה חיזקה את המגמה החילונית, צומצם כוחה של הכנסייה, הדת נדחקה, ריבונות העם החליפה את ריבונות האל. הלאומיות אימצה את רעיון החילוניות, בהתאם למטרתה להשתחרר מדפוס המשטר הישן.

כיבושי נפוליאון:

רעיונות המהפכה הצרפתית הופצו באירופה על ידי כיבושי נפוליאון: הוא שיחרר עמים כבושים מעריצות והקים מדינות חדשות המבוססות על משטר מודרני. יחד עם זאת, הכיבוש הצרפתי עורר בקרב העמים הכבושים התנגדות, רגשות לאומיים, ושאיפה לעצמאות מדינית.

רעיונות המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון הביאו להתעוררות לאומית בקרב עמי אירופה: הבהירו כי לכל עם הזכות להגדרה עצמית (זכות למדינה משלו).

<https://www.youtube.com/watch?v=Tn2smZuiSuc>

סרטון קצר-המהפכה הצרפתית ונפוליאון.

5. השפעת תהליכי התיעוש והעירור:

המוני איכרים נדדו לערים בהן הפכו לפועלים של התעשייה המתפתחת. המעבר הגביר אצלם את תחושת הניכור והתסכול כי איבדו מסגרות ישנות (כפר), ולכן הלאומיות שימשה להם מסגרת השתייכות חדשה.

<https://www.youtube.com/watch?v=VrZRjO4t-7s>

סצנה מתוך "זמנים מודרניים"

6. השפעת תהליכי המודרניזציה:

תקשורת המונים המתפתחת (רדיו, עיתונות-שכלול הדפוס, קולנוע) השפיעה על דעת הקהל. סייעה לתנועות הלאומיות להפיץ ביתר קלות את רעיונותיהן ולגייס המונים לשרותיהן.

פיתוח מסילות הברזל (רכבת) איפשרו הדפסת כרוזים בכמויות גדולות והפצתן בקרב מיליוני אנשים, גם במקומות מרוחקות. הכרוזים עוררו רגשות לאומיים, הזדהות ודירבון לפעילות למען המטרה הלאומית.

חינוך ותרבות להמונים- העלה משמעותית את אחוז יודעי קרוא וכתוב. כך יכלו אנשים להיחשף לרעיונות הכתובים של תנועת ההשכלה והלאומיות (בוטאו בעלונים, חיבורים, עיתונות, כרוזים), להיות יותר מעורבים ופעילים במאבק למען העצמאות.

<https://www.youtube.com/watch?v=hl9b1ndTYRI>

פרק 25 – היו היה – מודרניזציה (הפרק נקרא אביב העמים ועוסק במודרניזציה).

שיעורים מס' 5-6

מה מאחד את בני הלאום? את בני העם?

מרכיבי התודעה הלאומית

תודעה לאומית – מודעות של קבוצה מסוימת לכך שהיא לאום. תודעה לאומית שואפת שכל אנשי הלאום יכירו ויחיו לפי מרכיבי הלאום, רק כך יוכל הלאום להתקיים.

• **שפה לאומית:**

עד המאה ה-19 התקיימו באירופה ניבים, לשונות ושפות מקומיים, שהתפתחו לאיטם לאורך הזמן. כאשר החלה לצמוח הלאומיות, הבינו עד מהרה, כי לשפה יש את היכולת להעניק זהות מיוחדת, נפרדת, לכל אומה. באמצעות השפה העם יכול לשחזר ולהחיות את עברו. השפה יכולה לגבש את העם ליחידה לאומית אחת אשר יכולה לתקשר באותה השפה ובכך לפתח את זהות התרבותית הייחודית. התנועות הלאומיות ביטלו את הניבים והלשונות המקומיים, והנהיגו תחתיהם שפה לאומית משותפת אחת.

• **דת:**

הדת היא מרכיב מרכזי המאחד את חברי הלאום. אף על פי שהלאומיות הייתה מבוססת על תפיסת עולם חילונית ועל מאבק בסמכותה הבלעדית של הכנסייה (אשר סימלה בעיני הלאומיים את העולם הישן בו רצו למרוד) לעתים שימשה הדת כחלק מהגדרת הזהות הלאומית של הלאום. עליית הלאומיות הוצגה לעתים כדת חדשה, המבשרת הרמוניה וחיים על פי אמות מידה מוסריות של צדק וחירות. היא חיזקה תהליכים שכבר החלו קודם באירופה, של עליית החילוניות וירידת כוחה של הכנסייה.

• **היסטוריה:**

טיפוח זיכרון לאומי לעבר משותף. הכולל הדגשת הקשר הרצוף בין עברו של העם לבין ההווה.

• **טריטוריה (מולדת):**

המולדת היא השטח הטריטוריאלי שבו נוצרה הזהות הלאומית של העם, בו נולדה האומה אליה שייך האדם. המולדת שייכת לכל בני הלאום ולכן היא משמשת גם כ"דבק" של האומה. כולם יצאו להגנתה בשעת סכנה. המדינה היא "משפחה" אחת גדולה ותושביה הם "אחים" זה לזה.

המולדת היא שטח הארץ שבו נוצרו ערכי היסוד של האומה, שטח שלעם יש זיקה היסטורית ארוכת שנים אליו. המולדת איננה רק נכס חומרי (סלעים, אגמים, יערות וכו') אלא גם נכס רוחני / רגשי של אהבה וגאווה. קשורים אליה זיכרונות היסטוריים, קברי אבות, שדות קרב. המולדת היא מקום הולדתם / פועלם של אבות האומה.

- **טיפוח זהות לאומית:**

השאיפה להביא לכך שהאדם יעדיף את האינטרס הלאומי על פני האינטרס הפרטי ושיתרום לטובת האומה.

- **דגלי הלאום וסמלים לאומיים:**

ביטוי נוסף לרגש הלאומיות הוא הדגל הלאומי, שהפך מקור לגאווה לאומית ועורר התפעלות או התרגשות.

- **תרבות:**

פולקלור ומיתוסים:

פולקלור = כלל הסיפורים, המוזיקה, האמונות, האמירות והאומנויות המאפיינים עם מסוים ומועברים במסורת - המבטאים ביטוי אותנטי, אמיתי, של רוח העם. הפולקלור מייצג את המורשת של העם, את זהות הלאום המקורית. הפולקלור מציג את העבר המפואר של העם (תור הזהב) ומדגיש את הערכים אשר עליהם שואפת האומה להיות מושתתת. דוגמא: היוונים אמרו – אנחנו צאצאי האימפריה היוונית הגדולה.

שירי מולדת וההמנון הלאומי: הלאומיות ניזונה משירים, מנגינות עממיות ומוסיקה קלאסית, שהתבססה על מנגינות עממיות. שירים לאומיים סוחפים היו שירי חירות, אשר הביעו את שאיפת העם ל"יום חדש" אשר בו ינצחו את האויב המאיים עליהם. דוגמאות: המארסייז - המנון צרפת.

שיעור מס' 7

מה בעצם אפיין את תופעת הלאומיות? כיצד השפיעה התופעה על בני האדם?

המאפיינים של תופעת הלאומיות המודרנית

1. **מאפיין חברתי:** הלאומיות מבטאת את תחושת השייכות והנאמנות ללאום והיא מגשרת על פני הבדלים כמו פערים חברתיים, פערים כלכליים ומסורות שונות. בחברה יש פערים בין מעמד נמוך למעמד עליון (בין העשירים לעניים) והלאומיות מגשרת על הפערים האלה וכך כולם מרגישים שייכים ללאום אחד. הלאומיות יוצרת קהילה גדולה ומשותפת להמוני אנשים. האדם הוא יצור חברתי, ובני האדם, בכל מקום ובכל עת, מחפשים מסגרת חברתית שיוכלו להשתייך אליה ולהזדהות איתה. הלאומיות שימשה כמוקד לתחושת שייכות והזדהות של הפרט בחברה המודרנית. זאת לאחר שמוקד ההזדהות הקודם - הדת - איבד חלק גדול מכוח המשיכה שלו. הלאומיות המודרנית הפכה למרכיב העיקרי של זהות האדם.
2. **מאפיין פוליטי:** עד לתופעת הלאומיות מוקדי הכוח היו בידי המלוכה, האצולה והכנסייה, ועכשיו הלאום דורש להעביר את מוקדי הכוח והשלטון ללאום. שאיפת הלאום היא לבטא את עצמו בצורה פוליטית, באמצעות הקמת מדינה עצמאית. הקמת המדינה העצמאית מלווה במאבקים נגד המשטרים האבסולוטיים הישנים ו/או במאבק צבאי/אידיאולוגי בשלטון כובש זר.
3. **מאפיין תרבותי:** הזהות הלאומית מתגבשת סביב מולדת, אליה קשור הלאום, ובה נוצרה הזהות הלאומית. הלאומיות המחברת את כלל האנשים לקהילה גדולה אחת, באה לידי ביטוי בסמלים, דגל, המנון, בסיפורים, בשפה, בדת, חגים, טקסים ובזיכרון היסטורי (מרכיבי התודעה הלאומית). התפקיד של הסמלים והסיפורים הוא לחבר את העם לרעיון הלאומיות ולחזק את הרגש ותחושת השייכות של האנשים לקהילת הלאום.

שיעור מס' 8

מיהם האנשים שהובילו את המאבק לעצמאות?

המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות ותומכיהם באירופה במאה ה-19:

המנהיגים של התנועות הלאומיות היו בעיקר בני המעמד הבינוני: אינטלקטואלים, סטודנטים משכילים, סופרים, מדענים, אמנים. בניגוד לעבר שמקור הסמכות של המנהיג הגיע מהדת או מירושה (אצילים), מקור הסמכות החדש היה הכריזמה שלהם. הם עשו שימוש בכלים מודרניים להפצת רעיונותיהם. הם האמינו בכוחם לשנות את המציאות וגיבשו תכניות לשינוי, בהתאם להשקפת עולמם, תוך כדי גיוס ההמונים למטרותיהם. הם ניהלו מאבקים שונים כלפי גורמים חיצוניים ונגד כוחות בארצם אשר ניסו לעכב את השגת העצמאות הלאומית - בעיקר האצולה/המלוכה והכנסייה.

תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19:

א. **טיפוח תודעה לאומית:** התנועות הלאומיות שקדו על טיפוח תודעה לאומית בקרב בני הלאום - טיפוח ערכים לאומיים כמו חקר העבר והנחלת היסטוריה משותפת, מורשת העם, מיתוסים המפארים את עברו של העם, הנחלת שפה לאומית, סמלים מאחדים וטיפוח התרבות הלאומית ומנהיגים לאומיים ייחודיים.

ב. **פעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית:** התנועות הלאומיות שאפו להקים מדינת לאום עצמאית בחבל ארץ שאליו היה לבני הלאום קשר ממושך במהלך הדורות (המולדת). השאיפות הפוליטיות הושגו ע"י מאבק לשחרור לאומי. ניתן לדבר על שני סוגי מאבקים:

❖ **מאבק מלמטה:** מאבק לעצמאות אשר מובל על ידי כוחות עממיים

(סטודנטים, איכרים וכו').

❖ **מאבק מלמעלה:** מאבק לעצמאות אשר מובל על ידי כוחות פוליטיים.